

## Mikszáth Kálmán ismeretlen diákkori verse

Mikszáth diákkori versei közül nyolcnak a szövege — melyet Rimaszombatban írt — fennmaradt, a selmeci önképzőkörben bemutatott ötnek csak a címe. (1) Két további, Selmecen írt költeményét jó barátja, Gajdács Pál szerencsére megőrizte másolatban, s 1901-ben és 1911-ben közzétette. (2) Most újabb, eddig lappangó zsengeje került elő egy másik osztálytársa: Csepcsányi Béla hagyatékából. (3) A vers humoros témájú, egy ősdiákról: Bogyó Mihályról szól. 1863/64. tanévben keletkezett, amikor Mikszáth és Csepcsányi a VII. osztályba jártak. (4) A vers alatt erre utalás történik. Mikszáth humoros hangot használ Bogyó Mihály öregdiákról szóló, jellemrajznak beillő költeményében, melyet baráti körben elszavalt, s utána Csepcsányinak tollba mondott, hogy az megörökíthesse versesfüzetében.

Bogyó Mihály öregdiák valószínűleg a selmeci erdészeti és bányászati akadémia hallgatója lehetett. (5) Diáktársaságuk — a burschenschaft — hetenként esti összejöveteleket (kneipe) tartott, melyen a gimnázium VII—VIII. osztályos tanulói vendégként (hospes) részt vehettek. Csepcsányiról tudjuk, hogy igen szorgalmasan látogatta ezeket az összejöveteleket, Mikszáth nyilván vele tartott. Egymáshoz vonzódásuk az irodalom iránti érdeklődésből fakadt, ezt bizonyítja Csepcsányi versesfüzete és Mikszáthtól emlékül kapott kis könyvecskéje. (6)

Hozzájuk csatlakozik harmadiknak Gajdács Pál, írói hajlamú ifjú, majdan az önképzőkör jegyzője s egyben a „Kormány” című ifjúsági lap szerkesztője.

Mikszáth az 1863/64. iskolai év második felében „a szigorlatok közben — különben is az egész éven át hanyagon látogatván az előadásokat — eltávozott” Selmecről, s csak a következő évben tér vissza, megismételve a VII. osztályt. (7) Csepcsányi már ekkor egy osztállyal feljebb jár, de 1864. szept. 20-án „nehéz szívvel” megválk Selmectől, anyagi gondjai miatt kénytelen tanítói állást vállalni Újverbászon. (8) Kapcsolata Mikszáth-tal megszakadt, bár élete végéig híven ápolta barátságuk emlékét. Fia és unokája féltve megőrizték a versesfüzetet, nekik köszönhetjük ennek az eddig ismeretlen költeménynek fennmaradását, melyet helyesírás és központozás szempontjából feltűnően hibás szövege kijavításával közlünk.

Jakus Lajos

### JEGYZETEK

1. Rejtő István: Mikszáth Kálmán a rimaszombati diák (1959) 59. Váradi Béla: Mikszáth Kálmán (Budapest, 1910) 43.
2. Gajdács Pál közlése: Pesti Hírlap 1901. XII. 24. és Az Újság 1911. XII. 24.
3. Csepcsányi József, nyug. evangélikus lelkész tulajdonában, Novi Sad (Újvidék) Jugoszlávia, ki Csepcsányi Béla unokája. Szívesen rendelkezésünkre bocsátotta a vers fotokópiáját, keletkezésének körülményeiről és nagyatyjáról adott életrajzi felvilágosításokat.
4. Evangélikus Országos Levéltár (továbbiakban EOL) Tudósítás a selmeczi ágost. hitv. evang. kerületi lyceum tanuló ifjúságáról (anyakönyv) VII. osztály 1863/64. tanév I. II. félév. Névsorban 6. Csepcsányi Béla, 15. Mikszáth Kálmán.
5. Mikszáth és Csepcsányi osztálytársa 1863/64-ben Bogyó Lajos Garamszentgyörgyről, az ottani református prédikátor, Bogyó Mihály fia. Selmecről a szigorlatok közben eltávozott. Bátyja lehetett a költemény főhőse.
6. A rómaiak történelmei c. kis könyvecskéje Csepcsányi József tulajdonában az alábbi bejegyzéssel: „Csepcsányi Bélának emlékül Mikszáth Kálmán.”

Bogyó Mihályhoz

Furcsa szójárása ő kegyelmének,  
Hogyha cseng a pohár és hangzik az ének,  
Mindig azt kiáltja, egyre mondogatja:  
Hányan vagytok fiúk, ilyen, olyan adta.

Aztán meg rákezd az a gyászos nótát,  
Mitől a terem is erős visszhangot ad,  
És kicsordul rája két szemünk könnyűje  
Nem a fájdalomtól, hogy senki ne vélje.

És hangzik az ének: Nincs már benne pára...  
Ő kegyelmének legkedvesb nótája.  
Mikor oszt elhúzza, mikor oszt elmondja,  
Vagyon a kancsónak akkor aztán dolga.

Egy keserveset húz öblös poharából,  
Aztán újra leül, nem beszél, nem mozdul,  
Nem is szólna tán az ítélet napig,  
mint: Itt mulatunk éjfél után hatig.

Csak a pipájával vagyon baja folyvás,  
Akkorát bojt mint egy gólya tojás,  
Akkor mondja oszt ha rágyújt immel ámmal,  
Hogy nem cserélne a burkus királlyal.

Áldott Miska bátyó mintha most is látnám,  
Minő diadallal ül az asztal hátán.  
Kezében egy vastag görbe bunkó nyele,  
Melyet kortesbotnak nevezget ő kelme.

Magával is viszi holmi választáshoz,  
Hol csak ő kegyelme szava dönt, határoz,  
De mostan ez egyszer megbukott végképpen,  
Mi nagyon fájdalmas érzet kebelében.

Elhagyta öröme, elhagyta étvágya,  
Mint más szegény ember nem iszik bújába'  
Elhagyta a kancsót, a kedves barátot,  
Én tudom hogy miért, ti is tudhatjátok.

Mixád Kálmány  
Selmecz 1862/3 (9)

7. EOL Selmeci evang. lyceum anyakönyve 1864/65. évről.

8. Uo. A VIII. oszt. névsorában 4. Csepcsányi Béla 19 éves, ág. hitv. Magyar, Kiskér, Vajdaság. Atyja: István tanító. Osztályzat helyett a tanulmányi rovat keresztülírva: Szeptember 20-án Verbászra tanítónak ment. Ugyanebben az isk. évben a VII. osztályban Mikszáth Kálmán a névsorban 13.

9. Az eredeti kéziraton Mikszáth aláírását Csepcsányi Béla csillaggal is megjelölte, melléje jegyezte: „saját kezétől”. Alatta saját írása: Mixád Kálmánytól oskolatársam VII. oszt. Végül utólagos feljegyzés: Selmecz 1862/63. Ez utóbbi téves évszámot Csepcsányi később írhatta oda, s egy évet tévedett emlékezete. Mikszáth abban az időben használt jellegzetes állóírása közmert. Feltűnő, hogy amikor ez a költemény keletkezett, még használta az eredeti Mixád alakot is, ahogyan legtöbb őse írta nevét. Az ajándékozott kis könyvecskébe viszont már a végleges kialakult Mikszáth-változat került. Ennek grafológiai összehasonlítása az előbbivel szükséges lenne, azonban nincs kezünk között.

## Madách-émlékermesek „megvallatása”

A TIT Nógrád megyei szervezetének salgótarjáni székházában ünnepélyes külsőségek között, nagy érdeklődés mellett adták át az 1975. évi Madách-émlékermeket, amellyel a hagyományoknak megfelelően az idén is azokat jutalmazták, akik eddigi tevékenységükkel jelentős mértékben járultak hozzá Nógrád megye szellemi életének fejlődéséhez, s kiemelkedő eredményeket értek el a haladó kulturális hagyományaink őrzésében és ápolásában. A megyei tanács alapítványát ebben az esztendőben Csongrádi Mária, az Állami Déryné Színház Jászai-díjas rendezője, Csohány Kálmán, Munkácsy-díjas grafikusművész és a balassagyarmati Madách Imre Irodalmi Színpad együttese kapta.

Csongrádi Mária rendező — foglalkozását tekintve —, régi családi hagyományok folytatója. S leányában, aki a Fővárosi Operettszínház művésznője, él tovább a színház szeretete.

Beszélgésünk messziről indul.

— Nagypám a színház szerelmese volt. A múlt század végén a kassai és a pozsonyi színházat igazgatta. Nagyanym színésznőként dolgozott mellette. Színházi emberek voltak a szüleim is. Édesapám rendező, a nyíregyházi színház egyik alapítója. Ezek után talán semmi furcsaság nincs abban, hogy én is a színi pályát választottam. Igaz, kezdetben ezt a szüleim semmiképpen sem akarták. Meg kívántak kímélni a színészettel járó nehézségektől. Ezért óvónői képesítést szereztem. De a színházat nem tudtam elfeledni: elvégeztem a színművészeti főiskolát. 1946-ban kaptam meg a színésznői diplomámat.

— Mikor szerződött a Déryné Színházhoz?

— Mindjárt a megalakulása után egy esztendővel, 1952-ben. A legkülönbözőbb szerepeket alakítottam. De már ekkor nagyon érdekelt a rendezés. Sokat utaztam, tanultam, olvastam. Egy rendezőnek sokat kell látnia, tapasztalnia. Végigjártam a szokásos fokozatokat: először segédrendező lettem, majd az esztétikai egyetem elvégzése után, 1958-tól rendező. Ebben a szerepkörben érzem a legjobban magam.

— Eddigi rendezői pályafutása alatt mintegy 80 darabot rendezett. Melyekre emlékezik a legszívesebben?

— A felnőtt darabok közül Osztrovszkij Viharjának és Pável Kohout Ilyen nagy szerelem című drámájának rendezését tartom emlékezetesnek. A gyerekdarabok közül sok a szívemhez nőtt. Legfrissebb élmények a Peti-sorozathoz kötnek. Peti — Sár mándi Pál és Dénes Margit szülötte —, úgy érzem, kicsit az én gyermekem is.

— 1964-ben, a Jászai-díj odaítélésakor a hivatalos indoklásban külön kiemelték az Ön által rendezett ifjúsági és gyermekdarabok előadásának magas színvonalát.

— A gyermekdarabok rendezése — talán mert óvónőként indult felnőtt élettem? — mindig vonzott, nagy célom volt. Meg

aztán minden rendezőnek van valami hobbyja: az én szenvedélyem a gyermekdarabok és a gyermekirodalom műveinek színpadra állítása. Egy-egy gyermekelőadás megtekintése csodálatos öröm számomra: a nagymama elkíséri az unokát, anyuka a kistióval jön, s ilymódon nemcsak a jövő közönségét neveljük, hanem a jelen felnőttekre is hatást gyakorolunk. Színházunk egyebek mellett ezért is tartja egyik fontos feladatának az ifjúsági és gyermekdarabok bemutatását.

— Mint rendezőnek mi az elve?

— Mindig közérthetően, a tömegeknek, a népnek játszani. Csak azt az irányzatot tartom igaznak, amelyik közérthető. Legyen bármilyen a darab — klasszikus vagy mai (esetleg adaptáció, mint a Mikszátn-eredetű A becsület Gyuri története, amelynek ősbemutatóját Pásztón tartottuk) —, mindig úgy kell színpadra állítani, hogy gondolatait értsék az emberek. A műnek csak így lesz hatása, így marad meg az emlékezetben, így foglalkoznak később is vele az emberek. Ez a rendezői állásfoglalásom családi gyökerekből táplálkozik, de állandó erősítést kap a színháztól is, amely jellegénél, funkciójánál fogva sem lehet más. A mi színházunk közönsége rendkívül sokrétű. Műsorpolitikánkhoz ezt figyelembe kell vennie. Nekünk divatokat nem lenne célszerű felkapni, mint ahogyan célszerűtlen lenne a kísérletezgetés — ezek jobbra a szakmának szólnak és egy nagyon szűk közönségrétegnek.

— Az Ön által rendezett darabok több mint háromnegyed része eljutott a megye városainak, falvainak színpadjaira is. A Peti-sorozat ösztönözte a sikert aratott. Most milyen darab rendezésére készül?

— A színház a Német Demokratikus Köztársaság negyedszázados jubileuma alkalmából engem bízott meg az NDK-beli darabok rendezésével. Rudi Strahl Éva és

Ádám című vígjátékát nagy sikerrel mutattuk be az ősszel. Most a folytatásán dolgozom, amelynek bemutatóját májusra tervezem: minél jobban, minél közelebből megismerni Nógrád megyét, szorosabbra fűzni a megye és a színház kapcsolatát, és szerény lehetőségeink szerint hozzájárulni a helyi közművelődési tervek megvalósulásához.

Csohány Kálmán, Munkácsy-díjas grafikusművész a palócföld szülőtte. Huszonkét éves koráig szülőfalujában, Pásztón élt. Életének — most már sirig tartó — nagy „kalandja” 1947-ben kezdődött. Egyszerű, pátosz nélküli ember.

— Pesten dolgozó barátaim unszolására utaztam fel a fővárosba és iratkoztam be a Képzőművészeti Főiskolára. Otthon fizikai munkás voltam, sokáig nem is gondoltam arra, hogy hivatásos képzőművész legyek. Kicsiny gyerekkoromtól szenvedélyesen rajzoltam; de azt hiszem, ez mindenki-vel előfordul. Az én esetemben csak annyi a különbség, hogy én a gyerekkor elmúltával sem hagytam abba.

— Kik tanították a főiskolán?

— Hincz Gyula, Konecsni György és Ék Sándor, aki most januárban halt meg. Én búcsúztattam a növendékek nevében. Sanyi bácsi tiszta, nagyon rendes ember volt.

— Ki vagy kik hatottak a legerőteljesebben látásmódjára, befolyásolták művészi-alkotói módszerét?

— Nem tehetek olyan különbséget, hogy valaki is a legerősebben hatott rám. Azt mondhatom inkább, hogy nagyon sok hatás ért. Mindenkitől megpróbáltam valamit ellesni, tanulni. S ezek a különböző hatások alakították ki aztán az én művészetemet.



— Műveit balladái tömörség, sajátosan egyéni — mondhatni: nógrádi — hang jellemzi...

— Hadd meséljek el erről egy megtörtént esetet. Tíz évvel ezelőtt kiállítottam a Dürer-teremben. Semmiféle szöveg nem utalt arra, hogy valami közöm is lenne Nógrádhoz. A megnyitót után nemsokára felhívott telefonon Pekáry István festőművész és megkérdezte: Hová való vagy te, öcsém? Nem nógrádi? Örömmel mondtam igent: Pista bácsi megérezte rajzaimon a szülőföld ihletését. Nem hiszem, hogy művész számára van nagyobb kitüntetés, mint az, ha az idegen megérzi munkáin egy szűkebb közösséghez való tartozását. Egyesek szerint ez a provincializmus; viszont ebben az értelmében én vállalom is. **Ha akar-nék, sem tudnék másképpen élni, dolgozni, mint hogy ne az emberekkel foglalkozzam.** A művészetet csak érzelmi kinyilatkoztatásnak, érzelmi magatartásnak tudom elképzelni. Öszinteség és emberközpontság nélkül nincs igazi művészet. Munkáimmal, a magam eszközeivel igyekszem szolgálni a népet, a társadalmat.

— A salgótarjáni Madách Imre Gimnáziumban érettségizett. Hogyan élt a gimnazisták körében Madách emléke?

— Fellengzőség nélkül mondhatom, hogy számunkra Madách nem tananyag volt, egy-egy megtanulandó lecke, hanem becsületbeli, közös ügy. Így hát később, grafikusként természetesen többször megpróbálkoztam Madáchcsal, megpróbáltam visszaadni műveinek gondolatiságát — de sokszor alulmaradtam. Újra és újra neki kellett rugaszkodnom... Nem egyszerűen megörökíteni akarom, hanem megközelíteni. Eddig három Madách-kompozíciót, melyeket a Mózesből készítettem, tartom olyannak, amelyek megközelítik elképzeléseimet. Ezek most a Nemzeti Galéria tulajdonában vannak.

— Milyen jelentősebb kiállításokat tart számon, amelyeken műveivel szerepelt?

— 1964-ben a velencei biennálén az én grafikáim képviselték Magyarországot. Szerepelttem a luganói, a Sao Paoló-i, tokiói és ljubjanai biennálékon, Csoportosan mint a Magyar Képzőművészeti Szövetség tagja, már minden európai országban kiállítottam. Önálló bemutatkozásom volt többek között Ravennában, Varsóban, Szófiában, Szabadkán, és természetesen több városban itthon is. Ami a szűkebb hazát illeti, Salgótarjában kétszer, Pásztón három alkalommal volt önálló tárlatom.

— Jelenleg „min” dolgozik?

— Elkezdtem egy grafikai sorozatot, amely a pásztói népszokásokat örökíti meg. Ezt szeretném teljesen megcsinálni, úgy, hogy az egyedi dolgok ábrázolásával valami általános érvényűt fogalmazzak meg, amit minden ember megért.

A balassagyarmati Madách Imre Irodalmi Színpad másfél évtizeddel ezelőtt alakult. A megyében — minden bizonnyal — a legtöbb sikert és elismerést magáénak mondható amatőr művészeti együttes. A csoportot természetesen érték kudarcok is, de a tagság — elszánt hite és ereje révén — mindig leküzdötte a nehézségeket, és a siker újabb, magasabb csúcsaira érkezett.

A 15 év alatt nagyon sok fiatal volt tagja az együttesnek. Ma már érett korú férfi és nő az egykori alapítók mindegyike: a város szellemi életének irányítói, valamilyen formában tevékeny részesei.

Csikász István tanár az alapítók közül való. A leghosszabb ideig — hat évig — ő volt a csoport rendezője.

— 1959 őszén, amikor Szabó Károly és Versényi György tanárok vezetésével, a művelődési ház kebelén belül megszerveződött a színpad, akkor Balassagyarmaton — de azt hiszem, a megyében is — egy hagyományokkal nem rendelkező műfajt, az irodalmi színpad műfaját teremtettük és honosítottuk meg.

A következő évben már országos fórumon is hallatott magáról a balassagyarmati színpad. 1960 áprilisában, Győrött, az első országos irodalmi színpadi fesztiválon szerepeltek, s a szakemberek példaként állították a többiek elé az együttes szerkesztési és előadási módját. Az évek során egymást érték a sikerek. A legkülönbözőbb díjakat — többek között a Magyar Írók Szövetsége, a komarnói Jókai-napok, a balassagyarmati országos irodalmi színpadi napok nagydíját — nyerték. Vendégszerepeltek Pozsonyban, a Magyarok Világszövetsége által szervezett debreceni nyári egyetemen, a budapesti mezőgazdasági kiállításon.

1969-ben megkapták a „Kiváló Együttes” címet.

Évente 6—10 darabot mutattak be, s egy-egy produkció általában ugyanennyi előadást ért meg. Rengeteget játszottak. Balassagyarmaton és a környék falvaiban, politikai évfordulók alkalmából, önálló este-ken — átütő sikerrel.

Mi volt népszerűségük titka?

Több minden. Az egyik a város jelentős kulturális hagyományában keresendő. A városban élt költők és írók — Madách, Mikszáth, Komjáthy Jenő, Szabó Lőrinc — emléke olyan sajátos légkört teremtett, amely kedvezett a működésüknek. Az akkori hivatalos színjátszás sematizmusa is

feléjük fordította az érdeklődést. S az sem mellékes, hogy a csoportban olyan, közel egykorú és nagyon közeli érdeklődésű emberek találkoztak össze, akik feszítő cselekvési vágyukat a színpadon kiélhették.

Csikász István még hozzátesszi: — A magunk és a mások művelése vitt előre. Sose nyugodtunk bele abba, ami volt; mindig többet, jobbat akartunk. A közönség szimpátiája megsokszorozta erőnket.

Moliére-, Babits-, Csehov-, Lorca-est, 1919-es emlékműsor, székely népballada összeállítás szerepelt a sok között műsorukon. S ez a találomra kiragadott felsorolás csupán csak sejteti az értékeket. A mindenkori szándék: a konkrét emberi problémák átélhető és világos felrajzolásával megmutatni az ember lényegét.

A csoport tagjai között — ahogy mondan szokták — minden rendű és rangú embert megtalálhattunk. Mint ma is. Közös akarat feszítette a pedagógust és az ifjúmunkást, a gimnazistát és az adminisztrátort, az egészségügyi dolgozót. A művészet szerelmesei voltak; sőt, a „művészet szeretői”, akik — s ez a lényeges — annyiban különböznek a „mindennapi szeretőktől”, hogy megtanultak értelmesen szeretni, céltudattal és alázattal, állandó, erős belső kontrollal.

A Madách Imre Irodalmi Színpadnak két év óta Molnárné Merczel Erzsébet a rendezője. A csoport nevében ő vette át az emlékermet. Gimnazistaként, 13 évvel ezelőtt került az együttesbe:

— Annak ellenére, hogy a színpad csaknem teljességgel kicserélődött, célunk változatlan: folytatni az elődök önművelő munkáját. Szeretnénk még több „hívót” szerezni az irodalomnak: olyan műveket bemutatni, amelyek gyarlóságainkra figyelmeztetnek és megtisztítanak. Eljuttatnak a felismeréshez: nem rágódni kell a problémákon, hanem tenni azok megoldásáért. És vidámság is kell az embereknek, hiszen mindenki szeret nevetni, felszabadultan örülni.

Sulyok László

